

ԵՐԵՎ ՈՒՐԱՆ ԱՌԻՔՆԵՐ ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ ՍՐՈՑ ՑԱԿՈՐԵԱՆՑ ՎԱՆՔԷՆ ՆԵՐՍ

Ալիսարճ, մարդն այսօր, առաւել քան երբեւէ, ազնուութեան, ուրախութեան, ժպիտի...կարիք ունի: Երուսաղէմի Սրբոց Յակոբեանց Վանքը, անոր ժառանգաւորաց Վարժարանն ալ այս ալիսարճին մաս կը կազմեն: Անոնք մէկ անգամէն ուրախութեան երեք առիթներ ունեցան (Աստուած չ'տ լսեպէ), որոնք Հանդիսաւորապէս նշուեցան նոյն օրը՝ 27 Հոկտեմբեր, 2002 թուականին, ժառանգաւորաց Վարժարանի ընդարձակ ճաշասրահին մէջ:

1. Երուսաղէմի Ամենապատիւ Տ. Թորգոմ Պատրիարք Մանուկեանի գահակալութեան 12-րդ տարեդարձի նշումը եւ Պատրիարք Հօր գրական վաստակի գնահատումը:

Միարանութեան՝ ճաշասրահ մուտքէն ետք Հնչեցին ժառանգաւորաց Վարժարանին «Սիրտի Սիրտ» եւ Հայաստանի Հանրապետութեան «Մեր Հայրենիք» օրհներգերը: Ապա Հանդիսավարը՝ Երուսաղէմի ժառանգաւորաց Վարժարանի Տեսուչ, Մայրագոյն Վարդապետ Պարէտ Երեցեանը, գաւաթ բարձրացնելով, կենացը առաջարկեց եւ բարեմաղթանքներ ուղղեց Ամենապատիւ Տ. Թորգոմ Պատրիարք Մանուկեանին՝ գահակալութեան 12-րդ տարեդարձի առթիւ Այնուհետեւ ան ներկաներուն ծանօթացուց օրուան ճոխ յայտագիրը:

Պատրիարք Սրբազան Հօր, իբրեւ տիպար Հոգեւորականի, գրագէտի կերպարի, անոր ստեղծած գրական ժառանգութեան արժէքի մասին խօսք ըսաւ Արիս Եպիսկոպոս Շիրվանեանը: Ան այսպէս աւարտեց իր խօսքը. «Ես կը մաղթեմ, Սրբազան Հայր, որ Աստուած Ձեզի շարունակէ տալ երկար տարիներ, որպէսզի նման աշխատասիրութիւններով դուք կարենաք ժառանգ թողուլ Ձեր ետին, մասնաւորաբար մեր Հոգեւոր մշակներուն, աշխարհի արդիւնք, որպէսզի անոնք ալ Ձեզի նային, ինչպէս որ դուք Ձեր չրջանին ունեցաք Թորգոմ Պատրիարք Գուշակեանը, Շահան Պէրպէրեանը, Յակոբ Օշականը եւ ուրիշներ, որոնք տիտաններն էին այս Հոգեւոր Հաստատութեան»:

Պատրիարք Սրբազան Հօր Հոգեւոր եւ մշակութային կենսոյն ներս կատարած դրական, օրինակելի աշխատանքի, ծառայութեան մասին իրենց խօսքն ըսին Սրբոց Թարգմանչաց Դպրոցի տնօրէն Պրն. Եղիա Տիգրանեանը, Երուսաղէմի ժառանգաւորաց Վարժարանի Ընծայարանի Սրկ. Յովնան Բաղդասարեանը: Իսկ բանասիրութեան դոկտոր Սուրէն Աբրահամեանի բանախօսութեան նիւթն էր «Գեղարուեստական Արձակը»: Ան մասնաւորապէս նշեց, թէ Թորգոմ Պատրիարք Մանուկեանը Հոգեւոր գրականութեան ներկայացուցիչ է եւ շարունակողը Եղիշէ Դուրեանի, Յակոբ Օշականի, Թորգոմ Գուշակեանի գրական ժառանգութեան: Ան ստեղծած է ներքին Հակասութիւններ ապրող եկեղեցականի կերպար: Պատրիարք Հայրն ունի նաեւ գողտրիկ բանաստեղծութիւններ: Բանասիրտը եղբակացուց, թէ Թորգոմ Մանուկեան Պատրիարքի գրական ժառանգութիւնը պէտք է քննուի սփիւռքահայ գրականութեան ընդհանուր Հէնքին վրայ:

2. Գինեձօն՝ նուիրում Գէորգ Բաղդէրեանի «Երուսաղէմի Թորգոմ Մանուկեան Պատրիարքի գեղարուեստական արձակը» գիրքին: Այս առիթով իր խօսքն այսպէս սկսաւ՝ Մայրագոյն Վրդ. Պարէտ Երեցեանը. «Պատրիարք Սրբազան Հօր «Բառասունք Ձեռնադրութեան»-ը Հազիւ տպուած՝ անմիջապէս յափշտակութեամբ կարդացի: Իսկապէս, կրնամ ըսել՝ ա՛յնքան գեղեցիկ է, ա՛յնքան մարդկային, որ, Հաւատացէ՛ք, ասկէ չուրջ վաթսուտ տարիներ առաջ գրուած այս գիրքը կարդալով, զգացի եւ վերապրեցայ նորընծայ արեղայութեան չրջանին ունեցած իմ զգացումներս, մտահոգութիւններս, խորհուրդներս... Այս ա՛յն քառասունքն է, որու մէջէն անցած են եւ կ'անցնին բոլոր արեղաները: Թորգոմ արեղան, սակայն, կրցաւ գրի՝ առնել իր խոհերը, զգացումները... Ատիկա՛ր է, որ մնաց ու կը մնայ: Եւ ա՛տ է, որ պիտի մնայ մեր բոլորին սիրտներուն մէջ, որովհետեւ անոր Հեղինակն իրական մատենագիր էր է իրական զգացումներու, ինչպէս Պրն. Բաղդէրեանը պիտի ըսէր «Ոստղ Հոգի մըն է, վառուղ Հոգի մըն է»: Եւ ա՛յնքան զգայուն է Թորգոմ արեղան, որ կը նկատէ ամէն նուրբ Հարցերը, ամենէն նուրբ զգացումները, որոնց կրնան շանդրադառնալ ուրիշներ, բայց ան անդրադարձած է:

Կ'անցնին տարիներ: Ես կը հրաւիրուիմ՝ Երուսաղէմի ժառանգաւորաց Վարժարանին Տեսուչ ըլլալու: Եւ ահա ասիկ կը Հանդիպիմ Պրն. Գէորգ Բաղդէրեանին, որ իբրեւ ուսուցիչ կը պաշտօնավարէ ժառանգաւորաց Վարժարանին ներս: Ան օր մը կու գայ եւ ինձի կ'ըսէ.

–Ամենապատիւ Տ. Թորգոմ Պատրիարք Մանուկեանի գրածները կարդացի: Իսկապէս կը Հիանամ: Զարմանալի է,-կը շարունակէ ան,- ինչո՞ւ այդ ստեղծագործութիւններուն մասին գրուած գրքի՞ք բան չկայ: Ինչո՞ւ:

Եւ իսկապէս, Գ. Բաղդէրեանի «Երուսաղէմի Թորգոմ Պատրիարք Մանուկեանի Գեղարուեստական Արձակը» գիրքը, որ չատերն ունին, սիրողի մը արտայայտութիւնն է, կարո՞ղ մարդու մը՝ արտայայտութիւնը: Այսինքն՝ այդ գիրքը գրուեցաւ անձի մը կողմէ, որ ունեցաւ այդ զգացումը, գիտցաւ յարգել Հեղինակը եւ կարգաց անոր գրութիւնները, սիրեց, մեկնաբանեց եւ ուզեց մեզ՝ բոլորիս, հրամցնել:

Երեւան»

A.R.A.R.@

Մենք չենք գիտեր, թե ո՛վ ինչպես մեկնած է *գինեձօնի* ժամանակ գիրքը անապակ գինիով թրջելը: Կը խորհիք, թե ասոր հիմքը, թերեւս, հետեւեալն է: Մարդկութեան պատմութեան մէջ չափաւոր գինի ըմպելը, վայելելը՝ աւին, եռանդ, կեանք պարգեւել է մարդուն՝ կեանքը պայծառ տեսնելու, ուղեղն առողջ աշխատեցնելու, կեանքին համ ու հոտ տալու համար: Յիշենք Արեւելքի քնարերգութեան գոհարները, յիշենք գոնէ Օմար Ուայեմս բանաստեղծն ու անոր գործերը: Ուրեմն, երջանիկ են գինեձօնի արժանացած գիրքերը, անոնց հեղինակները, որոնք իրենց չափով եւ իրենց ոճով ըսելիք ունին մարդուն, կեանքին եւ գինիով, գինեձօնով բարի երթ կը մաղթուի անոնց իրենց արդար, բարի, ազնիւ նպատակներու եւ առաքելութեանց մէջ՝ ի շահ մարդու եւ մարդկութեան:

Երեկոյի ընթացքին, ժառանգաւորաց Վարժարանի երաժշտութեան ուսուցիչ Պրն. Վահէ Գալայճեանի ղեկավարութեամբ ժառանգաւորացի սաները բազմաթիւ երգեր երգեցին, աստուգեցին Պատրիարք Սրբազան Հօր գողտրիկ բանաստեղծութիւններէն:

Հանդիսութեան ասարտին հոգեշնորհ Պարէտ Հայր Սուրբը հրաւիրեց Պատրարք Սրբազան Հայրը՝ իր սիրտի խօսքն ըսելու, օրհնութիւնը տալու այդ ընտանեկան, ջերմ հաւաքոյթի մասակիցներուն:

Ամենապատիւ Տ. Թորգոմ Սրբազան Պատրիարք Հայրը ըսաւ. «Այս պահուն ինձի բաւական դժուար է խօսիլ, ամփոփել երեկոն: Մանաւանդ կը մտածեմ, թէ այսօրուան առիթը ո՛չ թէ Պատրիարքին գահակալութիւնն է, այլ Թարգմանչաց տօնը եւ Թարգմանչաց տօնին ազդեցութիւնը, հրաշքը մեր ժողովուրդին պատմութեան մէջ, որն այսօր մեզի կը մէկտեղէ, կը հաւաքէ իրարու: Ուրեմն, յարգելի պատճառ մըն է Պատրիարքին տարեդարձը: Մինչեւ անգամ զեղեցիկ պատրուակ մըն է պարոն Բաղդէիշեանին գրական աշխատանքը գնահատելու այս առիթը: Ասոնք պէ՛տք է, որ օգտագործուին Հաստատութեան մը կեանքին մէջ, ինչպէս ընտանիքի մը կեանքին մէջ, ամէն առիթ որ գտնենք՝ ամուսնութիւն, նշանուրբ, տարեդարձ, մինչեւ անգամ՝ հոգեհանգիստ: Այդ բոլորը կ'ընենք, քանզի մենք կը զգանք, որ մենք պէտք է յիշենք, թէ մենք ո՛վ ենք, եթէ այսօր կանք: Այսօր կանք, որովհետեւ այդ անցեալը կայ:

Ինձի համար հետաքրքրական էր մտիկ ընել, թէ ի՞նչ պիտի ըսեն: *Մէկ յատակ բան մը կայ, որ այս գրուածքները, որ տպուեցան, չէին գրուած տպուելու համար: Գրուած են: Ի՞նչպէս գրուած են: Ես ալ չեմ գիտեր, քանզի վաթսուոն տարի հետո պտտած են աշխարհի ամէն կողմը: Հրաշք է, որ չեն կորսուած եւ այսօր, այժմ չըջանին այսպէս մէջտեղ կը դրուին: Եւ սակայն, պարոն Բաղդէիշեանը նոր հեքիաթ մըն է, որ սկսեալ է: Նոր մօտեցում մը՝ կարեւորութիւնը գտնելով արտայայտութիւններուն մէջ, նկարագրութիւններուն մէջ: Ե՛ս ալ սկսայ կարդալ: Ե՛ս ալ սկսայ սիրել: Ի՛րապէս ալ, որովհետեւ անոնք այլեւս իմս չեն: Անոր համար ե՛ս ալ քննադատողի աչքով կը նայիմ հիմա: Ամբողջովին մոռցած պիտի ըլլայի եսայի ամուսն կամ այն բոլոր խնդիրները, որ ունեցեր ենք, ի՛նչ հարցեր, ի՛նչ երեւոյթներ հետաքրքրական: Այսօ՛ր ալ կան այդ տիպարները: Այսօ՛ր ալ ունինք մեր խնդիրները, մեր կեանքի երեւոյթները: Կը յուսամ եւ կը մաղթեմ, որ մեր մէջ արծարծուի այդ սէրը՝ տեսնելու, զգալու, լա՛ւր փնտելու սէրը: Բայց այժմ անգամ՝ նաեւ այդ բոլորն արտայայտելու սէրը:*

Գէշը, չարը կան միշտ: Ատոնք բոլոր չըջաններուն ալ կան: Բայց եթէ անոնք իմ վրաս ճնշէին, այդ ատեն ես պէտք է որ չորնայի:

Ես գիտեմ բարիքը մեր մեծերուն: Մեր մեծերուն լաւ օրինակն այն է, որ մեր աչքին միշտ լա՛ւր կ'երեւի եւ, ինչ որ բարի է, օրինակելի, մենք անոնց մասին կը մտածենք: Ահա թէ ինչու, ես ըսի, թէ երբեք մտածած չէի այդ գիրքերու տպագրութեան մասին: Եւ չեմ ալ գիտեր, թէ զանոնք կարդացող կայ կամ չկայ: Այդ ալ ինձի համար մտահոգութիւն չէ: Սակայն ինձի համար մտահոգութիւն է, եթէ մեր ժառանգաւոր սաները չունենան հետաքրքրութիւն, փափաք կարդալու, լաւագոյն օրինակները յիշելու, որովհետեւ մեր կեանքին մէջ միշտ օրեր, ժամանակներ պիտի ըլլան, մեզի նեղացնող, մեզի յուսահատեցնող, ճնշող դէպքեր պիտի պատահին: Բայց անվարանօրէն գիտենք, որ անոնք պիտի զան ու պիտի անցնին: Ինչ որ լաւն է մարդուն մէջ ան է, որ պիտի մնայ: Այս պատճառաւ ալ այսօր ես իմ տարեդարձիս համար չէր, որ ընդունեցի այս երեկոյթը ունենալու առաջարկը: Ուրախ եղայ, որ Թարգմանչաց տօնը պատահեցաւ այս օրուան: Ուրախ եմ, որ պարոն Բաղդէիշեանին գիրքը, հրատարակուած ըլլալով, Հայր Պարէտը գինեձօնի գաղափարը ունեցած է: Ասիկա սքանչելի առիթ մըն է, որ նորէն մենք գնահատենք զայն, զոր մէկն իր ջանքերով կատարած եւ հրամցուցած է մեզի: Դժուար է ինձի ըսել, թէ ես այս պահուն ի՛նչ կը զգամ: Կը զգամ այն, ինչ որ մէկը պիտի զգայ, եթէ տեսնէ, թէ իր ցանկութեան լաւագոյն մասը, լաւագոյն երեւոյթները եղած են առիթ՝ ուրիշներուն եւ իրար բերելու, իրար քաջալերելու, որպէսզի անոնք կատարեն այն, ինչ որ Աստուած, ինչպէս մենք կ'ընենք, կը փափաքի, որ մարդ արարածը կատարէ, ընծայէ՝ իբրեւ իր լաւագոյնը: Կը յուսամ, կը մաղթեմ, որ այդ իրականանայ: Եւ այդ կրնա՛յ իրականանալ, որովհետեւ ամէն մէկը շնորհք մը ունի: Աստուած տուած է: Կը մնայ՝ այդ տուածները քով քովի բերել, այդ տուածները ծաղկեփունջ ընել, այդ տուածները, ինչպէս կ'ըսեն, *օրքեստրայի* վերածել, նուագախումբի վերածել, երգչախումբի վերածել եւ հրամցնել՝ ի վայելումն ազգութիւններուն»:

Պատրիարք Սրբազան Հայրն իր այս խօսքը, գինեձօնի երեկոյին ներկայ եղող օտարներուն համար, կրկնեց անգլերէնով եւ ապա պահպանիչով եւ «Հայր Մեր»-ով ասարտուեցաւ այս ուշագրաւ երեկոյթը:

3. **Երուսաղէմի Ժառանգաւորաց Վարժարանը, անոր սաներու եւ ուսուցչական կազմի համալրումը:** Ո՛նամքով կազմակերպուած, մշակուած իւրաքանչիւր մեծ թէ փոքր ձեռնարկ խորհրդաւոր կ'ըլլայ, ազնուացնող, զգաստացնող: Օրինակ, քա՛ր ըլլալու է մարդ՝ չուզուելու համար հանդիսութեան նախորդ օրը՝ երեկոյեան, Երուսաղէմի Առաքելական Աթոռին օրհներգը՝ «Որհնեցէ՛ք զՏէր»-ը երգելով, երկչարք ժառանգաւորներուն եւ դասախօսներուն՝ Պատրիարքարանի բաւական երկար, թեք աստիճաններով խորհրդաւոր բարձրանալը տեսնելով:

Պատրիարք Հայրը, իր բնաւորութեան համաձայն, նախ՝ Հայրաբար կատակեց դահլիճին երկու թեւերուն վրայ բաշխուած սաներու, ուսուցիչներուն հետ, ապա, ամենայն լրջութեամբ, տուաւ իր պատգամները: Ան շեշտեց.

1. Իւրաքանչիւր ժառանգաւոր եւ ուսուցիչ պէտք է ունենայ երկաթեայ կարգապահութիւն, քանզի առանց կարգապահութեան, Վանքի, Վարժարանի օրէնքները յարգելու, անկարելի է արդիւնք սպասել:

2. Ամէն մէկ սան կամ ուսուցիչ սրբութեամբ պէտք է կատարէ իր գործը: Վանքը Վարժարանը, Միաբանութիւնը մեծ ընտանիք մըն է, ուր ամէն մէկ անդամ իր իրաւունքներն ունի: Բայց պէտք չէ մոռնալ նաեւ, որ ինք պարտականութիւններ ալ ունի:

3. Ժառանգաւորները պէտք է լա՛ւ ձայն ունենան: Անոնք առողջ հոգիով, միտքով, հաւատով պէտք է երգեն մեր շարականները, հոգեւոր միւս երգերը, Պատարագը:

Հանդիպումն ասարտուեցաւ «Հայր Մեր»-ով եւ մասնակիցներուն գոհունակ զգացումներով: Ժառանգաւորաց Վարժարանի նոր սաները (բացառութեամբ մէկի, որ վրացահայ է) Հայաստանէն են (Դիլիճանէն, Արարատէն, Գաւառէն, Մարտունիէն, Երեւանէն, Արմաւիրէն, Էջմիածինէն, Թալինէն, Վանաձորէն): Անոնց տարիքը կը տատանի 13-16-ի միջեւ, իսկ կրթական մակարդակը՝ երկրորդական դպրոցի 6-9-րդ դասարաններուն միջեւ:

Մենք մեր մէկ աշխատութեան մէջ գրած ենք. «Հոգեւոր Հաստատութիւնները թերացած են իրենց պարտականութեանց մէջ: Ո՞րո՞ւ ունենանք եւ անկեղծ ըլլանք՝ գոնէ ա՛յս առումով՝ բնա՛ւ երբեք: Անոնք ստեղծած են կամ ջանացած են առաւելագոյն ընել սաներուն կենցաղային իտէլական պայմաններ ապահովելու համար: Սակայն եկ ու տես, որ ժամանակի ընթացքին որքան բարելուած են պայմանները, հակադարձ համեմատականօրէն այնքան իջած են մարդկային եւ ուսման որակները: Պարագործս է, բայց՝ անհրեքելի փաստ»¹: Տա՛յ Աստուած, որ մեր այս եզրակացութիւնը, որ տարիներու մեր փորձառութեանց վրայ խարսխուած է, հերքեն նոր ժառանգաւորներն իրենց յառաջդիմութեամբ, վարք ու բարքով...

Յաճախ կ'ըսեն, թէ ուսումնական Հաստատութիւնը պէտք է լա՛ւ ուսուցիչներ կամ դասախօսներ ունենայ: Մի՛անգամայն չիտակ է: Սակայն կա՛մ կը մոռնան, կա՛մ գիտակցաբար չեն յիշատակեր զանազան այլ հանգամանքներ, որոնք օդ ու ջուրի պէս անհրաժեշտ են: Առանձնացնենք միայն մէկ պարագայ: Այդ երազուած ուսուցիչը, դասախօսն ալ պէտք է ունենան պարկեշտ, ընդունակ, ուսումնատենչ սաներ: Մտաբերենք աստուածաշնչեան «Սերմանացան» յայտնի առակը:

Մենք 2000 թուականի Օգոստոսի 27-էն (երբ արդէն Վարժարանի եւ Ընծայարանի նոր տեսուչ նշանակուած էր Հոգեշնորհ Պարէտ Մայրագոյն Վարդապետ Երէցեանը) իբրեւ ուսուցիչ կը պաշտօնավարենք Երուսաղէմի Ժառանգաւորաց Վարժարանէն ներս: Մեր պաշտօնավարութեան առաջին երկու ուսումնական տարիներուն ինչ որ տեսանք Վարժարանին մէջ, առնուազն գոհացուցիչ չէր: Այդ կացութիւնն ստեղծուած էր ասկէ 12 տարիներ առաջ: Այսօր կարելի է անվարան ըսել՝ **Երուսաղէմի Ժառանգաւորաց Վարժարանի բռնած ճամբան վայրէջք չէ՛ այլեւս, այլ վերելք, որովհետեւ այժմ անհամեմատ լա՛ւ են ներվարժարանային կարգապահութիւնը, ուսման մէջ՝ յառաջդիմութիւնը, սաներուն՝ եկեղեցի յաճախելն ու արարողութեանց բերած անոնց մասնակցութիւնը, սաներու, ուսուցիչներու չրջանակներէն ներս՝ ընդունելի, մարդկային առողջ փոխյարաբերութիւնը...**

Այս տարուան նախապատրաստական դասարանի 14 նոր սաներուն, առաջին իսկ դասապահուն, ուղղեցինք մէկ հարցում՝ «Ինչո՞ւ եկած էք Երուսաղէմի Ժառանգաւորաց Վարժարան»:

Ստացուած պատասխանները բաւական ընդհանուր գիծեր ունէին: Ահա անոնցմէ մէկը. **Թոռեան Գարեգին:** «Հայաստանի Գաւառ քաղաքէն եմ: Երբեք տարի մասնակցած եմ տեղւոյն Ս. Աստուածածին եկեղեցւոյ արարողութիւններուն: Ես կեանքս առանց եկեղեցւոյ եւ յա՛տկապէս առանց Երուսաղէմի Ժառանգաւորաց Վարժարանի չեմ կրնար պատկերացնել:

1. Տե՛ս **Գէորգ Բաղդիչեան**, Երուսաղէմի Թորգոմ Պատրիարք Մանուկեանի Գեղարուեստական արձակը, Երուսաղէմ, 2002, էջ 22:

Ե՛ւ աղուոր, ե՛ւ գէշ բաներ լսած էի այս Վարժարանէն Հեռացուածներէն: Գէշ կը խօսէին նկարագիր, հաւատքի նշոյլ չունեցողները:

Երազած էի Երուսաղէմի ժառանգաւորաց Վարժարանի սան դառնալ: Այժմ այն իրականացած երազ մըն է ինծի համար:

Մտղոներս նախապէս համաձայն չէին: Որոշումս անբեկանելի էր: Ես կը հաւատայի եւ կը հաւատամ իմ տեսիլքին: Աւելի ուշ համոզուեցան նաեւ ծնողներս եւ տուին իրենց համաձայնութիւնը՝ ուսումս այստեղ շարունակելու համար»:

Անցեալ ուսումնական տարուն ժառանգաւորաց Վարժարանի սան էր Արմաշի Բամբակաշատ գիւղէն Գարեգին անունով տղայ մը: Այս տարի նոյն գիւղէն Երուսաղէմի ժառանգաւորաց Վարժարանի սան դարձած է Սարգիս Պէկլարեան անուն-մականունով տղայ մը: Հարցուցի՞նք՝

– Սարգիս, քու համագիւղացի Գարեգինն ի՞նչ կը պատմէր ժառանգաւորաց Վարժարանի մասին, ուրկէ վտարուած է:

– Ես զինք, իրենց ընտանիքը հրաշալի կը ճանչնամ, – պատասխանեց ան: – Իր ըրած բոլոր անպէտքութիւնները կը վերագրէր այս Վարժարանին: Ես հո խելքս հացիս Հետ չէի կերած: Չհաւատացի սուտասանին եւ եկայ:

Գարեբուն մէջ բացուած են Հայոց դպրոցներ եւ դարերուն մէջ գոցուած են դպրոցներ: Առանձնացնենք միայն 19-րդ դարուն բացուած Հայոց նշանաւոր դպրոցներէն՝

1. *Մոսկուայի Լազարեան ձեմարանը*՝ Հիմնուած 1815-ին, Լազարեաններու կողմէ:

2. *Թիֆլիսի Ներսիսեան Դպրոցը*՝ Հիմնուած 1824-ին, Ներսէս Արք. Ալտարակեցիի նախաձեռնութեամբ:

3. *Երուսաղէմի Ժառանգաւորաց Վարժարանը*՝ Հիմնուած 1843-ին, այսօրուան Իսրայէլի Ռեմէ քաղաքին մէջ այդ օրերու Երուսաղէմի Պատրիարք Զաքարիա Զմիւռնացիի նախաձեռնութեամբ: Զայն 1844-ին (Հիմնադրումէն մէկ տարի անց) փոխադրած են Երուսաղէմ:

4. *Էմիթանի Գէորգեան ձեմարանը*՝ Հիմնուած 1874-ին, Գէորգ Գ. Կաթողիկոսի նախաձեռնութեամբ:

5. *Արմաշի Դպրեվանքը*՝ բացուած 1889-ին:

Այս դպրոցներէն ամէն մէկը Հետք թողած է Հայ մշակոյթի պատմութեան մէջ: Անոնք կրթած են Հոգիի եւ միտքի մշակներ, որոնցմէ շատեր ակօսած են Հայոց Մշակոյթին անդաստանը: Շատ են անոնք: Ո՞ր մէկը թուենք:

Փոխուած են ժամանակները, ասուպի պէս սահած են տարիները, ժամանակներն անոնց վրայէն եւ, ինչ-ինչ պատճառներով, տարբեր ժամանակահատուածներուն մէջ դադրած են գոյութիւն ունենալէ *Լազարեան ձեմարանը*, *Ներսիսեան Դպրոցը*, *Արմաշի Դպրեվանքը*: Որոշ ընդհատումէն ետք նորէն բացուած է *Գէորգեան ձեմարանը*: Այս տեսակէտէ երջանիկ բացառութիւն է Երուսաղէմի ժառանգաւորաց Վարժարանը, որ Հիմնադրման օրէն (1843 թ.) մինչեւ այսօր, ըսել է թէ 159 տարի, անընդմէջ լոյս ու միտք ջամբած է եւ կը ջամբէ մեր ժողովուրդին՝ իր կոչումին եւ Աստուծոյ հաւատարմի՝ անտրտունջ, անմրմունջ: Անտարակոյս, հպարտութիւն է այս, արդա՛ր հպարտութիւն: Բայց ի գին ինչի՞... Այս 159 տարիներու ընթացքին ի՜նչ վայրուվերումներ, ի՜նչ մակընթացութիւններ ու տեղատուութիւններ եղած են, որքան ապերախտներ եկած են, զացած եւ ինչքան երախտաւորներ, այրուող մոմի պէս, վառուած են, հանգած՝ միտքով, Հոգիով, որքան...:

Այսօր ա՛յլ են թէ՛ ուրախութեան չափերն ու չափանիւնները, թէ՛ ուրախութեան առիթները, Հոգեբու, պահանջներու, նոյնիսկ երազանքներուն երանգները: 1843-ին իւրաքանչիւր ուսումնական տարի 14-20 աշակերտի յաւելումի յոյսով մեր նախնիք ժառանգաւորաց Վարժարան չէին բանար: Այսօր այդ թիւն անգամ ուրախութեան աղբիւր է, ապագայի յոյս ու լոյս:

Եկեղեցի, վարժարան պէտք է կառուցուին ազնիւ, հաւատաւոր, ժրաջան աշակերտներով, մեզմէ իւրաքանչիւրով, Միաբանութեամբ, լայն իմաստով՝ Հեռուն տեսնող հայութեամբ, որպէսզի Երուսաղէմի Սուրբ Ծակոբեանց փառաւոր վանքն ու անոր ժառանգաւորաց Վարժարանն ալ, որոնցմէ տարիներ–տարիներ շարունակ Հոգեղէն լոյս, լոյս հրղեհուած են, դառնան յաւերժի ճամբորդներ, լոյսի, յոյսի, հաւատքի փարոսներ...

ԳԵՈՐԳ ԲԱՆԴԻՇԵԱՆ
(բանասիրութեան դոկտոր)